

ANAYASA PLATFORMU 1.ULUSAL ÇALIŞTAYI SONUÇ RAPORU

I.Giriş

8-9 Aralık 2007 tarihlerinde, “Anayasa Platformu Girişimi” tarafından Ankara’da düzenlenen “Ulusal Çalıştay”da Arama Konferansı ortak akıl üretme sistematığı ile katılımcılar ortak sonuçlara ulaşmışlardır

Gruplarda ve toplu tartışmalarda ayrıntılı bir biçimde ele alınan konuların bir kısmında farklı görüşler dile getirilmiş olsa da aşağıda örneklenen ilkelerde ortak aklın ortaya çıktığı söylenebilir. Ortak akıl mutabakat anlamına gelmemelidir. Ulusal Çalıştay’ın temel amacı, anayasa yapım sürecine sivil toplumun katılım ve katkısını sağlamaktır.

Ulusal Çalıştay’ın içeriği iki temel kabul üzerine şekillenmiştir. “Anayasa Platformu”, Anayasamız’ın değiştirilemez hükümlerinde ifadesini bulan Cumhuriyet’in temel niteliklerini ve 1995 yılından beri Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde yapılan bir dizi anayasa değişikliği ile benimsenen evrensel insan hakları standartlarını kazanım saymıştır. Bir başka ifadeyle, “Platform” bu konularda “geri adım” sayılabilecek tartışmaların anayasa yapım sürecine olumlu bir katkı sağlamayacağı düşüncesinden hareket etmiştir. Esas olarak bu iki kabulün katılımcılar tarafından da büyük çoğunlukla teyit edildiği gözlenmiştir.

II. Ortak Sonuçlar

1. Anayasa bireyi esas alan bir anlayışla kaleme alınmalıdır.

2. “Eşitlik” ilkesine ilişkin sonuçlar:

- Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir hükmü Anayasada muhafaza edilmelidir, hiçbir gerekçeyle ayrımcılık yapılmamalıdır.
- Engellilerin, yaşlıların, gençlerin ve çocukların hakları bu konudaki uluslararası sözleşmeler uyarınca öncelikli olarak korunması güvence altına alınmalıdır.
- Kadın-erkek eşitliğinin uygulamada da hayata geçirilmesini sağlayacak anayasal tedbirler alınmalıdır. Bu amaçla, özellikle kadınlar açısından sosyal ve siyasi alanda “pozitif ayrımcılık” ilkesinin etkin bir biçimde uygulanmasını sağlayacak nitelikte anayasal düzenlemeler yapılmalıdır.

3. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin sonuçlar:

- Temel hak ve özgürlüklere ilişkin kısıtlamalar net tanımlamalarla yapılmalıdır.
- Başta “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” olmak üzere Türkiye’nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerin hükümlerine aykırı kısıtlama yapılmamalıdır.
- Düşünce, ifade ve basın özgürlükleri etkin biçimde teminat altına alınmalıdır.
- Okul öncesi eğitim ve 12 yıllık temel eğitim zorunlu olmalıdır. Herkes bu haktan eşit ve ücretsiz olarak yararlanmalıdır. Bu hak ebeveynler dahil hiç kimse tarafından engellenmemelidir.
- Kamu çalışanlarının toplu sözleşmeli, grevli, sendikal hakları tanınmalıdır.
- Sosyal devletin bir gereği olarak sosyal güvenlik hakkı tüm çalışanlara eşit biçimde sağlanmalıdır.
- Sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı ile canlı ve cansız varlıkların “sürdürülebilir yaşamı” güvence altına alınmalıdır.

4. Seçme, seçilme hakkı ve siyasi partilere ilişkin sonuçlar:

- Seçmenle temsilcileri arasındaki bağların güçlendirilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. (Bu amaçla, İki turlu dar bölge seçim sistemi düşünülebilir).
- Mevcut seçim sistemi korunacaksa ülke barajı temsilde adaleti sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Anayasa Platformu

SözSizde

- c) Anayasa'da; "demokratik devlet" ilkesinin tam anlamıyla uygulanmasını ve siyasi katılımın bireyler ve sivil toplum örgütleri düzeyinde teşvik edilip artırılmasını sağlayacak hükümlere yer verilmelidir.
 - d) Kamu çalışanlarına siyaset yapma hakkı verilmelidir.
 - e) Siyasi partilerde demokratik işleyiş anayasal güvence altına alınmalı, partilerin finansmanı şeffaflaştırılmalıdır.
- 5. Yasama ve yürütme organlarının yapısı, işleyişi, görev ve yetkilerine ilişkin sonuçlar:**
- a) Kuvvetler ayrılığı ilkesi, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerde bir tarafın diğerine üstünlüğünü engelleyecek biçimde yeniden tanımlanmalıdır.
 - b) Yasama organının iki meclisli olarak yeniden düzenlenmesi düşünülebilir.
 - c) Kürsü dokunulmazlığı hariç milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmalıdır.
 - d) Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlandırılmalıdır.
 - e) Yerel yönetimler güçlendirilmeli; aynı ölçüde "hesap sorulabilirliği", "şeffaflığı" ve "katılımcılığı" artırılmalıdır.
 - f) Üniversitelerin bilimsel, mali ve idari özerkliği sağlanmalıdır.
 - g) YÖK, RTÜK, Rekabet Kurulu, BDDK, EPDK ve benzeri düzenleyici ve denetleyici kurumlar anayasal güvence altında bütünüyle özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.
- 6. Yargı organın yapısı, işleyişi, görev ve yetkilerine ve "Hukuk Devleti" ilkesine ilişkin sonuçlar:**
- a) Yargı bağımsızlığının sağlanması amacıyla hakimlik teminatı anayasada muhafaza edilmelidir.
 - b) Hakim ve savcılara ilişkin mesleğe alınma, denetim ve özlük konularının "Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu" tarafından yürütülmesi sağlanmalıdır.
 - c) "Hukuk Devleti"nin güvencesi olan yargı bağımsızlığı tam olarak sağlanmalı, Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu'na siyasi müdahale olmamalı, Kurul üyeleri hakim ve savcılar tarafından seçilmelidir.
 - d) Yargılama sistemindeki ayrıcalıklar kaldırılmalıdır.
 - e) "İddia" ve "Savunma" makamlarının eşit konumlanması sağlanmalı; Anayasaya "Savunma bağımsızdır ve yargının kurucu unsurudur." hükmü konularak savunma makamı anayasal güvenceye alınmalıdır.
 - f) İdari yargıda birlik sağlanmalıdır.
 - g) İdarenin bütün işlem ve eylemleri istisnasız yargı denetimine tabi olmalıdır.
 - h) "Kamu Denetçiliği" (*Ombudsperson*) anayasal bir kurum haline getirilmelidir.
- 7. Meclise tasarı sunma ve kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerine de tanınmalıdır.**
- 8. Anayasanın ekonomik boyutuna ilişkin sonuçlar:**
- a) Ekonomik istikrarı ve iyi işleyen bir piyasa mekanizmasını esas alan bir ekonomik model "Sosyal Devlet" ilkesi de gözetilerek anayasada düzenlenmelidir.
 - b) Tarım, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde piyasaların işleyişinin yetersiz kaldığı veya bölgesel dengesizliklerin baş gösterdiği hallerde tarımsal destekler başta olmak üzere, etkin bir devlet yardımları sisteminin hayata geçirilmesi için devletin gerekli önlemleri alması anayasal güvence altına alınmalıdır.
 - c) "Ekonomik Sosyal Konsey" anayasal bir kurum haline getirilmelidir.
 - d) Kamu kaynağı kullanılan bütün bütçeler hesap sorulabilirlik esasına dayanılarak, şeffaf ve denetime açık olmalıdır.

III. SONUÇLARIN ANALİZİ

Aşağıda Anayasa Çalıştay'ında ele alınan konular ve yapılan tartışmalar çalıştayın ortak sonuçlarıyla ilişkilendirilerek anlatılmaktadır.

III. 0. Anayasa Yapımı

Ulusal Anayasa Çalıştay'ında, kısmen birinci gün ve ağırlıklı olarak ikinci gün tartışılan temel konulardan biri “anayasa yapımı” olmuştur. Bu Çalıştay; AK Parti inisiyatifiyle bir grup akademisyene hazırlatılan anayasa önerisi bağlamında halen devam etmekte olan anayasa yapım sürecine alternatif bir “katılımlı anayasa yapım” girişiminin ilk aşaması olarak tasarlandığı için, Çalıştay'ı organize edenler, anayasa yapımı konusunun Çalıştay'a katılan tüm gruplar tarafından tartışılmasını arzu etmiştir.

Bu tartışmalar çerçevesinde ilk olarak, yeni bir anayasaya ihtiyaç olup olmadığı konusu üzerinde durulmuştur. Grupların hemen tümü; 12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında, olağanüstü şartlarda yapılan ve bugüne kadar bir çok kez değişikliğe uğrayan 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi konusunda fikir birliğine varmış; ancak bu değişikliğin, bugüne kadar yapıldığı gibi “kısmi revizyon” şeklinde mi, yoksa “topyekun” bir değişiklikte yepyeni bir anayasa yapılması şeklinde mi olması gerektiği konusunda uzlaşmamıştır. Kuşkusuz, Türkiye'nin “anayasa ihtiyacı” her iki yolla da giderilebilir.

Anayasa yapımı bağlamında, yapılacak yeni anayasanın hukuki anlamda gerçekten “yeni” bir anayasa sayılıp sayılmayacağı Ulusal Anayasa Çalıştay'ında tartışılan en önemli konulardan biri olmuştur. Bazı katılımcılar, mevcut anayasanın ilk üç maddesinin değiştirilemeyeceğini, yapılacak diğer değişikliklerin ise (ne kadar kapsamlı olursa olsun) mevcut Anayasa'nın 175. maddesinde yer alan “değiştirme kuralları”na göre yapılacağını, dolayısıyla ortaya çıkacak metnin “yeni” bir anayasa değil, 1982 Anayasası'nın bir kez daha “değiştirilmiş” hali olacağını savunmuşlardır. Bu konuyla bağlantılı olarak, Ulusal Anayasa Çalıştay'ının yöntem ve içeriğine ilişkin bir noktanın altını çizmek gerekir. Ulusal Anayasa Çalıştay'ı tasarlanırken, Anayasa'nın ilk üç maddesinde ifadesini bulan Cumhuriyet'in kazanımları veri olarak kabul edilmiş, bu bağlamda “geri adım” sayılabilecek tartışmaların anayasa yapım sürecine olumlu bir katkı sağlamayacağı düşüncesinden hareketle bu konular tartışmaya açılmamıştır. Bazı katılımcılar bunu eleştirmiş ve ilk üç maddeye ilişkin de tartışılması gereken konular olduğunu belirtmişlerdir.

Anayasa yapımı konusuyla bağlantılı olarak tartışılan bir başka konu, anayasayı nasıl bir meclisin yapması gerektiğiyle ilgilidir. Demokratik anayasa yapım yönteminde, anayasanın halkın seçtiği temsilciler tarafından kaleme alınması esastır, ancak karşılaştırmalı örneklerle bakıldığında halkın seçimle belirlediği “anayasa-yapıcılar”ın farklı organların çatısı altında bir araya geldikleri görülür. Bazı örneklerde anayasa; sadece anayasayı yapmak için oluşturulmuş ve kural olarak bu görevi yerine getirdikten sonra dağılan bir “kurucu meclis” tarafından kaleme alınmış; bazı örneklerde ise mevcut yasama meclisi, yasama işlevine ek olarak anayasa yapma işlevini de üstlenmiştir. Anayasa hukuku literatüründe bu yöntemlere ilişkin yapılan değerlendirmelerde, demokratik anayasa yapım ilkeleri açısından birinin diğerine üstün olmadığını altı çizilmektedir. Ulusal Anayasa Çalıştay'ında yapılan tartışmalarda da, her iki yöntemin de olumlu ve olumsuz yanları olduğu vurgulanmış ve toplumdaki güç dengesini doğru yansıtmak ve geniş bir uzlaşma tabanına dayanmak koşuluyla, TBMM'nin veya oluşturulacak bir kurucu meclisin yeni anayasayı yapabileceği sonucuna varılmıştır.

Ulusal Anayasa Çalıştay'ına katılanların üzerinde en çok durdukları konu, anayasa yapım sürecine sivil toplum örgütlerinin katılımı gerekliliğidir. Anayasalar uygulandıkları toplumdaki bütün bireyleri ilgilendiren “sosyal sözleşmeler” olarak kabul edilir. Bu nitelikleriyle anayasaların diğer yasalardan farklı bir yöntemle hazırlanması uygun olur. Kuşkusuz “ideal” olan, anayasaların toplumdaki “tüm bireylerin” katılımıyla hazırlanması ve “oybirliğiyle” kabul edilmesidir; ancak pratikte bu mümkün olmadığı için, bu ideale en çok yaklaşan ve “demokratik anayasa yapımı” olarak nitelendirilen yöntemle anayasaların yapılması gerekir. Demokratik anayasa yapım sürecinde esas olan anayasa yapımının her aşamasının; “halk”ın “katılım” ve “katkısı”na açık olmasıdır. Halk demokratik anayasa yapım sürecine çeşitli aşamalarda ve çeşitli biçimlerde katılabilir. Bu bağlamda, toplumdaki bireylerin menfaatlerini örgütlü bir biçimde temsil eden “sivil toplum” kuruluşları çok önemli bir işlev üstlenir. Ulusal Anayasa Çalıştay'ında hemen hemen oybirliğiyle, sivil toplumun “katkısı” ve “katılımı” olmaksızın “meşruiyeti” yüksek bir anayasanın yapılamayacağı sonucuna ulaşılmış ve bunun bağlantılı olarak, bizahiti Çalıştay çerçevesinde başlatılan bu girişimin, sivil

toplumu anayasa yapım sürecine dahil etmenin etkin bir aracı olabileceğine işaret edilmiştir. Çalıştay'da tartışmalar sırasında ortaya çıkan “katılımlı anayasa yapımı” terimi bu noktanın altını çizmektedir.

Bu genel tespitler dışında, anayasa yapımı konusunda bütün grupların, ufak tefek farklılıklarla, şu noktaların üzerinde anlaştıkları söylenebilir: Anayasa yapım sürecine katılan tüm aktörler talep ve görüşlerini serbestçe ifade edebilmeli, ortaya çıkan nihai metin geniş bir uzlaşmaya dayanmalı; ve anayasa halkoylamasında onaylandıktan sonra yürürlüğe girmelidir. Aslında bu üç nokta birbiriyle yakından ilgilidir ve çağdaş siyaset bilimi literatüründe “müzakereci demokrasi” olarak bilinen kavramın anayasa yapım süreci açısından ifadesidir. Kamusal kararların vatandaşların özgür bir ortamda yapacakları tartışmalardan ve uzlaşmalardan kaynaklanması gerektiğini savunan “müzakereci demokrasi” anlayışı—bu şekilde adlandırılmasa da—katılımcılar tarafından anayasa yapımı için önerilmiş olmaktadır. Bu tasarıma göre, anayasa yapım sürecinde, ilgili aktörler serbestçe tartışacak, müzakereler neticesinde bir uzlaşma ortaya çıkacak ve halkoylamasıyla bu uzlaşma tescil edilecektir. Halkoylamasında, salt çoğunluğun kabul oyunun yeterli görülmeyip, 2/3 gibi “nitelikli” bir çoğunluğun önerilmesi, Çalıştay’a katılan sivil toplum kuruluşlarının, yeni anayasanın meşruiyeti yüksek bir anayasa olması gerektiği konusundaki hassasiyetlerinin bir göstergesidir.

III.1. Bireyi Esas Alan Anayasa

1. Anayasa bireyi esas alan bir anlayışla kaleme alınmalıdır.

Bireyi esas alan anayasa, birey-devlet ilişkilerinde birey odaklı bir anayasa demektir. Anayasanın bireye dayanması, özgürlük ile otorite arasındaki ilişkinin, özgürlük lehine düzenlenmesi anlamına gelir. Bu da, bireyin hak ve özgürlüklerinin devlete, topluluklara ve diğer bireylere karşı korunmasını ve geliştirilmesini sağlayacak araçların anayasada düzenlenmesini gerektirir. 1982 Anayasası, bireyden çok devletin çıkarının öncelendiği, güçlü devlet ve otoriter yönetim anlayışına önem veren bir anlayışla kaleme alınmıştır. 1982 anayasa koyucusunun benimsediği bu yaklaşım, hem hak ve özgürlüklerin düzenlenmesinde, hem de yürütme organını yasama ve yargı organı karşısında güçlendiren hükümlerde kendini göstermiştir. 1990’lardan itibaren yapılan anayasa değişiklikleri, özellikle hak ve özgürlükler üzerindeki yasak ve antidemokratik sınırlamaları büyük ölçüde kaldırmış olsa da, katılımcılar, anayasal düzenin bu ilkeyi gerçekleştirecek yeterli donanımına hala sahip olmadığını Çalıştay’ın ilk gününde, Türkiye’nin zayıf yönlerinden biri olarak dile getirmiştir. Katılımcıların bireyi temel alan bir anayasa anlayışına ilişkin tespit ve önerileri, temel hak ve özgürlüklere ilişkin bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

III.2. Eşitlik İlkesi

“Ulusal Anayasa Çalıştay”ında temel hak ve özgürlüklerle ilgili konulardan üzerinde en çok tartışma yaratan “eşitlik ilkesi” olmuştur. Bu ilke ile ilgili olarak dile getirilen hususları şöyle sıralamak mümkündür:

2.a. Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir hükmü Anayasada muhafaza edilmelidir, hiçbir gerekçeyle ayrımcılık yapılmamalıdır.

• Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep, cinsel yönelim, cinsel kimlik ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

2.b. Engellilerin, yaşlıların, gençlerin ve çocukların hakları bu konudaki uluslararası sözleşmeler uyarınca öncelikli olarak korunması çivence altına alınmalıdır.

• Devlet haklarını koruyamayacak kişi ve grupların haklarını özel olarak korumalıdır.

Anayasa Platformu

SözSizde

2.c. Kadın-erkek eşitliğinin uygulamada da hayata geçirilmesini sağlayacak anayasal tedbirler alınmalıdır. Bu amaçla, özellikle kadınlar açısından sosyal ve siyasi alanda “pozitif ayrımcılık” ilkesinin etkin bir biçimde uygulanmasını sağlayacak nitelikte anayasal düzenlemeler yapılmalıdır.

•Kadın-erkek eşitliğini sağlamak üzere izleme mekanizmaları ve bu bağlamda kamu denetçiliği gibi mekanizmalar kurulmalıdır.

•Atama ve seçimle belirlenen tüm kamusal organların oluşmasında cinslerin eşit temsili esas olmalıdır.

•Eşitlik ilkesi “kanun önünde eşitlik kenar başlığı altında” 1982 Anayasası’nın 10. maddesinde düzenlenmiştir.

Bu başlık altında öncelikle eşitlik ilkesi üzerinde yoğun biçimde durulduğu ve yeni anayasada bu ilkeyle ilgili bazı beklentilerin dile getirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, “kanun önünde eşitlik” ilkesi ile ilgili bazı istekler yanında, özellikle kadınlar ve erkekler arasında fiili anlamda eşitliği sağlamak amacıyla “pozitif ayrımcılık” ilkesine anayasada yer verilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Ulusal Çalıştay’da “pozitif ayrımcılık” talebini dile getirenler, kadınların zamanla içine düştükleri fiili eşitsizlikten kurtulup erkeklerle fiilen eşit konuma gelebilmeleri için “pozitif ayrımcılık” uygulamalarının gerekli olduğunu savunmaktadır. Gerçekten de, ülkemizde kadınların pek çok alanda erkeklerle aralarında önemli eşitsizlikler ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, öncelikle temsili kurum (parlamento) ve makamlarda (belediye başkanlığı gibi) kadınların göz ardı edilemeyecek derecede eksik temsil edilmektedir. Anayasaya pozitif ayrımcılık uygulamalarına hukuki zemin hazırlamak üzere düzenlemeler eklenmesini isteyenler, özellikle “seçim kotaları” yoluyla eksik temsilin önüne geçmeyi amaçladıklarını Çalıştay’ın iki gününde de vurgulamışlardır.

III.3. Temel Hak ve Özgürlükler

Ulusal Çalıştay’da bazı temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak üzerinde uzlaşılan talepler yanında, Çalıştay’ın ilk gününde gerçekleştirilen “beyin fırtınası” sonucunda ortaya çıkan bu alana ilişkin bazı genel saptamalar da önem taşımaktadır.

Özellikle toplumsal “zayıf yanlarımızın” tartışıldığı gruplarda, “insan haklarına, hukukun üstünlüğüne dayalı, özgürlükleri esas alan demokratik devlet anlayışının eksikliğine” işaret edilmiştir. Bunun yanında, “kadın-erkek eşitliği” alanında görülen eksiklikler de zayıf yanlarımız olarak ısrarla katılımcılar tarafından gündeme getirilmiştir. “Güçlü yanlarımızın” tartışıldığı gruplarda ise, en güçlü toplumsal özelliklerimiz olarak temel hak ve özgürlüklerle yakından ilişkili “demokratik devlet” ilkesi ile aralarında “insan haklarına saygılı devlet” ilkesinin de yer aldığı “Anayasal düzenimizin dayandığı temel niteliklere” işaret edilmiştir. “Güçlü” ve “zayıf” yanların karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan bu tabloyu bir çelişki olarak değerlendirmek yerine, “insan hakları ve demokrasi alanında gelişmeye” yönelik toplumsal bir arzunun işareti olarak görmek daha isabetli olacaktır. Bu bağlamda, Çalıştay’ın ortaya koyduğu sonuç şöyle özetlenebilir: Temel hak ve özgürlükler alanındaki kazanımlarımız toplumsal ilerlememiz ve demokratik gelişimimiz yönünden “güçlü” yanımızdır, ancak bu yeterli değildir, temel hak ve özgürlüklerin daha da güçlendirilmesi gerekir. Çalıştay’dan çıkan bu sonucun, demokratik gelişimimiz ve temel hak ve özgürlükler alanındaki durumumuzla ilgili genel toplumsal düşünceyi yansıttığı söylenebilir.

3.b. Başta “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” ve “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” olmak üzere Türkiye’nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerin hükümlerine aykırı kısıtlama yapılmamalıdır.

Çalıştay’da temel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak ileri sürülen talepler arasında temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında evrensel standartlara uyulması isteği de yer almıştır. Bu çerçevede, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere Türkiye’nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerin hükümlerine aykırı sınırlamalar yapılmaması gereği katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

3.a. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin kısıtlamalar net tanımlamalarla yapılmalıdır.

2001 yılı Anayasa değişiklikleri öncesinde 1982 Anayasası'nın en çok eleştirilen yönlerinden birisi temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin olarak benimsenen "genel sınırlama rejimi" idi. Buna göre, Anayasa'nın 13. maddesi tüm temel hak ve özgürlükler yönünden geçerli sınırlama nedenleri öngörmekteydi. Ancak, 2001 yılında gerçekleştirilen değişiklikten sonra "genel sınırlama rejimi" terk edilmiştir. Böylece, bir temel hak ve özgürlük ancak ilgili düzenlemede belirtilen sebeplere dayanılarak sınırlandırılabilir. Bu gelişme, yukarıda aktarılan taleple ilişkili olarak temel hak ve özgürlükler yönünden bir kazanım olarak korunmalıdır.

3.c. Düşünce, ifade ve basın özgürlükleri etkin biçimde teminat altına alınmalıdır.

Ulusal Çalıştay'da temel hak ve özgürlükler alanında dile getirilen taleplerden bir diğeri "düşünce, ifade ve basın hürriyetlerinin" güvenceye kavuşturulmasına ilişkindir. Buna göre, "basın, ifade ve düşünce özgürlüğünün teminat altına alınması sağlanmalıdır." Düşünce özgürlüğü klasik haklar arasında yer almaktadır ve 1982 Anayasası'nda da düzenlenmiş bir haktır. 1982 Anayasası'nın "kişi hakları" arasında saydığı "düşünce ve kanaat özgürlüğü"ne ilişkin 25. madde incelendiğinde, düşünce özgürlüğü için geçerli herhangi bir sınırlama nedeni öngörülmediği görülmektedir. Düşüncenin dışı yansıtılmadığı sürece kişinin iç dünyası ile ilgili olması gerçeği bu durumu açıklamaktadır. Diğer taraftan, düşünce özgürlüğü düşüncelerini başka kişilerle paylaşmayı da kapsar ve bu nedenle ifade özgürlüğü ile yakın ilişki içindedir. Bunun yanında, gerçek anlamda düşünce özgürlüğünden söz edebilmek için bilgilenme (basın) özgürlüğüne de ihtiyaç olduğu açıktır. Bu nedenle, düşünce özgürlüğünün bilgilenme ve kanaat özgürlüğü ile başladığını ve ifade özgürlüğü ile devam ettiğini söylemek mümkündür ve Ulusal Çalıştay'da bu alana ilişkin olarak dile getirilen talepler bu yakın ilişkiye işaret etmektedir.

3.d. Okul öncesi eğitim ve 12 yıllık temel eğitim zorunlu olmalıdır. Herkes bu haktan eşit ve ücretsiz olarak yararlanmalıdır. Bu hak ebeveynler dahil hiç kimse tarafından engellenememelidir.

Eğitim Hakkı ile ilgili olarak Ulusal Çalıştay'da üzerinde uzlaşılan talep çerçevesinde okul öncesi eğitim ve 12 yıllık temel eğitimin zorunlu olması dile getirilmiştir. Ayrıca, herkesin bu haktan eşit ve ücretsiz yararlanması da talep edilmiştir. 1982 Anayasası'nın, "eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi" düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın, eğitim hakkını düzenleyen 42. maddesine göre, "ilköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır." Bilindiği gibi ülkemizde ilköğretim süresi beş yıldan sekiz yıla kanunla çıkarılmış ve bu kapsamda zorunlu ilköğretim süresi sekiz yıl olmuştur. Bugün dünyada okul öncesi eğitimin, eğitim sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu yönünde bir anlayışın baskın konuma geldiğini belirten katılımcılar, aynen ilköğretim için geçerli olduğu gibi, okul öncesi eğitimin de Anayasa ile zorunlu hale getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

3.g. Sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı ile canlı ve cansız varlıkların "sürdürülebilir yaşamı" güvence altına alınmalıdır.

Ulusal Çalıştay'da dile getirilen taleplerden bir diğeri, yeni anayasada çevre hakkının daha güvenceli bir biçimde düzenlenmesi yönündedir. 1982 Anayasası, "Sosyal ve Ekonomik Haklar" bölümünde 'çevre hakkına' da yer vermiştir. Bu durum, ilgili düzenleme çerçevesinde devlete yüklenen ödevlerin Anayasa'nın 65. maddesinde belirtilen "mali kaynakların yeterliliği ile sınırlı" olmasına yol açmaktadır. Çevre hakkının güçlendirilmesi talepleri çerçevesinde, çevre hakkının "sosyal haklar" yerine "kişi hakları" bölümünde düzenlenmesi gerektiği düşünülebilir.

3.e. Kamu çalışanlarının toplu sözleşmeli, grevli, sendikalar hakları tanınmalıdır.

3.f. Sosyal devletin bir gereği olarak sosyal güvenlik hakkı tüm çalışanlara eşit biçimde sağlanmalıdır.

Sosyal haklar alanında dile getirilen taleplerden bir diğeri "kamu çalışanlarına toplu sözleşmeli, grevli sendikalar hakları" tanınmasıdır. 1982 Anayasası'nın "topluların iş sözleşmesi" hakkını düzenleyen 52. maddesi ile "grev hakkı ve lokavt"ı düzenleyen 54. maddelerinde söz konusu hakların "işçilere" tanınmış olduğu görülmektedir. Bu düzenlemeler nedeniyle memurlar toplu sözleşme ve grev hakkından yoksun

birakılmaktadır. Çalıştay'da katılımcılar, bu durumun, ülkemizin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelere aykırı olduğunu belirtmiştir. Anayasa'nın 90. maddesine göre kanunlara göre öncelikli olarak uygulanması gereken usulüne göre yürürlüğe konmuş uluslararası antlaşmalar bu hakları işçiler yanında kamu görevlilerine de tanırken, Anayasa'nın bu grubu söz konusu haklardan mahrum bırakması eleştirilmiştir. Bu nedenle, uluslararası hukuka uygun olarak bu hakların kamu görevlilerine de tanınmasının isabetli olacağı ifade edilmiştir.

III.4. Seçme, Seçilme Hakkı ve Siyasi Partiler

4.a. Seçmenle temsilcileri arasındaki bağların güçlendirilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır. (Bu amaçla, İki turlu dar bölge seçim sistemi düşünülebilir).

Çalıştay'ın ikinci gününde temel hak ve özgürlükler bütün gruplar tarafından çalışılmış ve katılımcılar seçme ve seçilme hakkına ilişkin görüşlerini burada dile getirme olanağını bulmuştur. Katılımcılar, özellikle seçmenle temsilcileri arasındaki bağların güçlendirilmesini sağlayacak tedbirler alınması gereğini vurgulamıştır. Bu çerçevede, seçim sisteminde (iki turlu; dar bölge çoğunluk; nisbi temsil gibi) değişiklik; milletvekillerinin emredici vekaletle bağlı olması gibi çeşitli öneriler gündeme getirilmiştir. Ne tür bir seçim sisteminin Türkiye için daha uygun olacağı; ya da emredici vekaletin kendinden beklenen yararı sağlayıp sağlayamayacağı konularında, katılımcılar arasında görüş birliği sağlanamamıştır. Bu önerilerin istikrar ilkesini de göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi ve uygulanabilirliği, konunun uzmanları tarafından araştırılmalıdır.

4.b. Mevcut seçim sistemi korunacaksa ilke barajı temsilde adaleti sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Seçimlerde baraj sisteminin temsilde adaleti sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gereği Ulusal Çalıştay'da yoğun olarak dile getirilmiştir. Katılımcılar, yürürlükteki seçim barajının seçmenin TBMM'de adil biçimde temsil edilmesini engellediğini belirtmiştir. Barajın %5 ya da daha düşük bir orana çekilmesi ya da tümüyle kaldırılması yönünde öneriler gelmiştir. Bu oranın temsilde adalet ilkesinin yanı sıra yönetimde istikrarı da gözetecek biçimde yeniden belirlenmesi konusu, uzmanlar tarafından ele alınmalıdır.

4.c. Anayasa'da; "demokratik devlet" ilkesinin tam anlamıyla uygulanmasını ve siyasi katılımın bireyler ve sivil toplum örgütleri düzeyinde teşvik edilip artırılmasını sağlayacak hükümlere yer verilmelidir.

Anayasa'da; "demokratik devlet" ilkesinin tam anlamıyla uygulanması ve siyasi katılımın bireyler ve sivil toplum örgütleri düzeyinde teşvik edilip artırılmasını sağlayacak hükümlere yer verilmesi gereği katılımcıların hemfikir olduğu noktalar arasında yer almıştır. Bu çerçevede, sivil toplum örgütleriyle bireylerin siyasi karar alma süreçlerine daha geniş ve doğrudan katılımının sağlanması talep edilmiştir. Meclise tasarı sunma ve kanunların anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkının, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerine de tanınması yönünde ortaya çıkan görüşler de, siyasi katılımın bireyler ve sivil toplum örgütleri düzeyinde artırılıp genişletilmesini sağlayacak öneriler olarak değerlendirilebilir. Bu ve benzeri önlemler, ileriki günlerde yapılacak çalıştaylarda ve bilimsel toplantılarda enine boyuna tartışılıp somutlaştırılmalıdır.

4.d. Kamu çalışanlarına siyaset yapma hakkı verilmelidir.

Kamu çalışanlarına siyaset yapma hakkı verilmesi gereği de Çalıştay'da dile getirilmiştir. Katılımcılar, kamu çalışanlarının siyasi faaliyette bulunmasına yönelik olarak konan anayasal ve yasal kısıtlama ve yasakların kaldırılmasını önermiştir. Kamu görevinin tarafsızlığı ile bağdaşabilecek ölçüde, bazı kamu görevlilerine siyasi faaliyetlerde bulunma hakkı verilmesini sağlayacak biçimde yasakların kalkması, yukarıda dile getirilen katılımcı demokrasi ilkesinin de bir gereği olarak değerlendirilmiştir.

4.e. Siyasi partilerde demokratik işleyiş anayasal güvence altına alınmalı, partilerin finansmanı şeffaflandırılmaktadır.

Çalıştay'da üzerinde durulan bir başka konu, siyasi partilerde demokratik işleyişin anayasal güvenceye kavuşturulması ve siyasi partilerin finansmanının şeffaflığını sağlayacak düzenlemelerin yeni anayasada yer alması gereğidir. Siyasi partiler demokratik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olduğuna göre, bunların iç düzenlerinin ve işleyişlerinin de demokratik ilkelere uygun olması gerekir. 1982 Anayasası da siyasi partilerin iç işleyişinin demokrasi ilkelerine uygun olacağını düzenlemektedir. Burada çıkan sorun, söz konusu anayasal düzenlemeyi hayata geçirecek yasal düzenlemelerin bulunmamasıdır. Katılımcılar, demokrasinin gerçek anlamda işleyebilmesi açısından siyasi partilerin kendilerinin de demokratik ilkelere uygun bir biçimde yönetilmesi gerektiğinin altını çizmiş; ülkemizde sıkça görülen, parti başkanının parti içinde mutlak anlamda egemenliğe sahip olması ve delege sistemi gibi, siyasal partilerin demokrasiyle bağdaşmayan uygulamalarını ortadan kaldırmayı ve parti içi demokrasiyi yerleştirmeyi sağlayacak düzenlemelerin yapılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda, bir kişinin ancak belli bir süre için parti başkanı olabilmesi, seçimlerde siyasi partilerin göstereceği adayların önseçimle belirlenmesinin zorunlu kılınması gibi somut öneriler sunulmuştur. Partilerin finansmanının şeffaf ve denetime açık olması da demokrasinin işlemesi açısından son derece önemlidir. Buna ilişkin somut ne tür düzenlemelerin yapılabileceği ileriki çalışmalarda ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.

III. 5. Yasama ve Yürütme

5.a. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerde bir tarafın diğerine üstünlüğünü engelleyecek biçimde yeniden tanımlanmalıdır.

5.b. Yasama organının iki meclisli olarak yeniden düzenlenmesi düşünülebilir.

5.d. Cumhurbaşkanı'nın yetkileri sınırlandırılmalıdır.

Kuvvetler ayrılığı, geleneksel olarak iktidarı sınırlama araçlarından biri olarak, çağdaş demokrasinin temel ilkelerinden biridir. Kuvvetler ayrılığı, egemenliğin üç farklı görünümü olan kural koyma, kuralı uygulama ve bundan kaynaklanan uyumsuzlukları çözme yetkilerinin farklı kişi ya da kurumlara bırakılması ve bu yetkilerin tek bir kişi ya da organın elinde toplanmamasını ifade eder. Demokrasilerde yargı organı, diğer iki erkten bağımsızdır. Yasama ve yürütme erkleri arasındaki ilişkinin biçimi o ülkenin hükümet sistemini ortaya koyar. Ulusal Çalıştay'da katılımcılar, kuvvetler ayrılığı ilkesinin demokrasinin gerçekleştirilmesi açısından önemine vurgu yapmış; bu ilkenin, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerde bir tarafın diğerine üstünlüğünü engelleyecek biçimde yeniden tanımlanması gereğinin altını çizmiştir. Yasama-yürütme arasında dengenin sağlanabilmesi için 1961 Anayasası döneminde olduğu gibi ikinci bir meclisin yeniden kurulmasına ilişkin öneriler de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bu öneriler, ihtisas komisyonu tarafından olgunlaştırılmalıdır. Hükümet sistemine ilişkin bir tartışma olan cumhurbaşkanının parlamento mu yoksa halk tarafından mı seçilmesi gerektiği konusunda katılımcılar arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. İktidarın sınırlanması açısından önem taşıyan kuvvetler ayrılığı ilkesinin, dolayısıyla yasama ile yürütme erkleri arasındaki ilişkilerin anayasada nasıl düzenlenmesi gerektiği, bundan sonra yapılması düşünülen çalıştaylarda ve ilgili ihtisas komisyonunda daha ayrıntılı biçimde ele alınıp olgunlaştırılacaktır. Ulusal Çalıştay'da ele alınan bir başka konu da cumhurbaşkanının yetkileridir. Katılımcılar, cumhurbaşkanına 1982 Anayasasıyla tanınan yetkilerin çok geniş olduğunu dile getirmiştir. Bu yetkilerin sınırlandırılması gereği konusunda Çalıştay'da ortak bir akıl ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanının yetkilerinin ne olacağı meselesinin hükümet sistemiyle birlikte tartışılması daha yararlı olacaktır. İleride yapılacak çalıştaylarda ve ilgili ihtisas komisyonunda bu konu ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.

5.c. Kürsü dokunulmazlığı hariç milletvekili dokunulmazlığı kaldırılmalıdır.

Kürsü dokunulmazlığı hariç milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması gereği Çalıştay katılımcılarının görüş birliğine vardığı konular arasında yer almıştır. Katılımcılar, milletvekillerinin söyledikleri sözlerden ya da kullandıkları oylardan dolayı sorumlu tutulmamaları; ancak 1982 Anayasasında düzenlenen biçimiyle bir dokunulmazlığa da sahip olmaması gerektiğini dile getirmiştir. Bu doğrultuda, bazı katılımcılar, hükümlülerin milletvekili seçilip cezaevinden çıkmasının toplum vicdanını rahatsız ettiğini vurgulamıştır.

5.e. Yerel yönetimler güçlendirilmeli; aynı ölçüde “hesap sorulabilirliği”, “şeffaflığı” ve “katılımcılığı” artırılmalıdır.

Katılımcıların, yürütme bölümünde uzlaştıkları konulardan bir diğeri de yerel yönetimlerin güçlendirilmesi; aynı ölçüde de “hesap sorulabilirliği”nin, “şeffaflığı”nın ve “katılımcılığı”nın artırılması gereği olmuştur. Güçlü yerel yönetim anlayışı, katılımcı bir demokrasinin ve yerinden yönetim ilkesinin de bir gereği olarak değerlendirilmiştir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, bunlara mali ve idari açıdan özerklik tanınması ile söz konusu olabilir. Çalıştay’da, yerel yönetimlerin siyasi karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artırmayı sağlayacak, yerel yönetimlere kendilerini ilgilendiren konulardaki yasalarla sınırlı olmak üzere, Anayasa Mahkemesine anayasaya aykırılık başvurusunda bulunabilme ve TBMM’ye yasa teklif edebilme yetkisi tanınması gibi, öneriler de sunulmuştur. Katılımcılar, yerel yönetimlerin şeffaf olmasının ve etkin biçimde denetlenmesinin de bunların yetkilerini kötüye kullanmalarını önlemek açısından gerekli olduğunu belirtmiştir. Güçlü, saydam biçimde iş gören ve denetime açık yerel yönetimin nasıl sağlanabileceği, ihtisas komisyonunun yapacağı çalışmalarda somutlaştırılmalıdır.

5.f. Üniversitelerin bilimsel, mali ve idari özerkliği sağlanmalıdır.
5.g. YÖK, RTÜK, Rekabet Kurulu, BDDK, EPDK ve benzeri düzenleyici ve denetleyici kurumlar anayasal güvence altında bütünüyle özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Katılımcıların dile getirdiği bir başka konu da üniversitelerdir. Bu bağlamda, üniversitelerin bilimsel, mali ve idari özerkliğinin sağlanması gerektiği Çalıştay’da dile getirilmiştir. Rektörlerin seçim yöntemi, YÖK’ün hukuki statüsü ile üniversiteler üzerindeki yetkileri gibi konular da üniversite özerkliği içinde yer alan sorunlardır. RTÜK, Rekabet Kurulu, BDDK, EPDK ve benzeri düzenleyici ve denetleyici kurumların anayasal güvence altında bütünüyle özerk bir yapıya kavuşturulması gereği Çalıştay’ın iki günlük çalışması sonunda ortaya çıkan bir başka sonuçtur. Katılımcılar, siyasi iktidarın bu kurumlar üzerindeki etkisinin azaltılması gereğinin altını çizmiştir. Söz konusu kurumlar, özellikle serbest piyasanın ve idarenin daha iyi işlemesini sağlayan ve gözetken kurumlardır. Günümüzde bu tür kuruluşlara yasayla belli ölçüde özerklik tanınmıştır. Ancak bunların daha da özerk bir yapıya kavuşturulması ve bu özerkliğin yasalardan daha güvenceli bir konum olan anayasada düzenlenmesi gereğine ilişkin tartışma, ilgili ihtisas komisyonu tarafından ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.

III.6. Yargı

Ulusal Anayasa Çalıştay’ında “yargı”; ikinci gün belli grupların, birinci gün ise “güçlü yanlarımız” ve zayıf yanlarımız” tartışması çerçevesinde bütün grupların üzerinde durduğu bir konudur. Bu tartışmalarda ortaya çıkan ana fikir şudur: “hukuk devleti” ve “kuvvetler ayrılığı” ilkelerinin anayasal sistemimizde yer alması bir kazanımdır, ancak mevcut haliyle bu ilkelerin tam olarak hayata geçirildiği söylenemez. Çalıştay’a katılanların bu temel tespiti yaparken altını çizdikleri en önemli kavram “yargı bağımsızlığı” olmuştur.

6.a. Yargı bağımsızlığının sağlanması amacıyla hakimlik teminatı anayasada muhafaza edilmelidir.

Yargı bağımsızlığı hem “hukuk devleti”, hem “kuvvetler ayrılığı” açısından vazgeçilmez bir unsurdur. “hukuk devleti”, yönetenlerin yönetilenler gibi hukuk kurallarıyla bağlı olmasını; “kuvvetler ayrılığı” ise egemenliğin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından birlikte kullanılmasını ifade eder. Buna göre, “kuvvetler ayrılığı” ilkesi özellikle yargının yasama ve yürütme organlarından bağımsızlığını güvence altına alarak, “hukuk devleti” ilkesinin de uygulanmasını mümkün kılar. Eğer yargıçların bağımsızlığı sağlanmazsa, yasama ve yürütmenin hukuka uygun davranıp davranmadığı denetlenemez. Bu bağlamda, Çalıştay’da, yürürlükteki Anayasamız’ın 139. maddesinde yer alan “Hakimlik ve Savcılık Teminatı”nın, yeni yapılacak anayasada da aynen yer alması gerektiği konusunda fikir birliğine varılmıştır.

6.b. Hakim ve savcılara ilişkin mesleğe alınma, denetim ve özlük konularının “Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu” tarafından yürütülmesi sağlanmalıdır.

6.c. “Hukuk Devleti”nin güvencesi olan yargı bağımsızlığı tam olarak sağlanmalı, Hakim ve Savcılar Yüksek Kurulu’na siyasi müdahale olmamalı, Kurul üyeleri hakim ve savcılar tarafından seçilmelidir.

Yargı bağımsızlığı ile ilgili tartışılan bir başka konu ise, “Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu”nun kuruluşu, görev ve yetkileri konusudur. Bu konu 1982 Anayasası’nın yürürlüğe girdiği günden beri üzerinde en çok tartışılan konulardan biridir. Yürürlükteki Anayasamız’ın 159. maddesinde düzenlenen “Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu” esas olarak; adli ve idari yargı hakim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Ayrıca Kurul, Adalet Bakanlığı’nın, bir mahkemenin veya bir hakimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Çalıştay’a katılanlar, hakim ve savcılarının idari, mali ve hukuki statülerine ilişkin konularda Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun yetkili olmasını, yargı bağımsızlığı açısından bir kazanım olarak değerlendirmiş, ancak yeni anayasada Kurul’un siyasi etki ve müdahalelere maruz kalmasına yol açabilecek düzenlemelere yer verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada da en çok; Adalet bakanının Kurul’un başkanı, Adalet Bakanlığı müsteşarının ise Kurul’un tabii üyesi olmasına ilişkin düzenlemeler eleştirilmiştir.

6.d. Yargılama sistemindeki ayrıcalıklar kaldırılmamalıdır.

Yargı bağımsızlığı tartışılırken, yargının tarafsızlığı da gündeme gelmiş, katılımcılar bu konuda farklı görüşler ileri sürmüştür. Katılımcıların bazısına göre, “yargı tarafsızlığı” hukuk teorisi ve pratiğinde mevcut olmayan, siyasi içerikli bir kavramdır; yargının tarafsızlığı yargıcın vicdani kanaatine göre karar vermesiyle ilgilidir ve bağımsızlık gibi anayasal tedbirlerle sağlanması mümkün değildir. Bazı katılımcılar ise, bu konuda son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmaların, böyle bir kavramın anayasaya girmesinin zorunlu olduğunu gösterdiğine işaret etmiştir.

6.g. İdarenin bütün işlem ve eylemleri istisnasız yargı denetimine tabi olmalıdır.

6.b. “Kamu Denetçiliği” (Ombudsperson) anayasal bir kurum haline getirilmelidir.

Bunun dışında Ulusal Çalıştay’da, yine “Hukuk devleti” ilkesiyle bağlantılı olarak, bu ilkenin uygulamada pekiştirilmesi gerektiği dile getirilmiş, yasama ve yürütme organlarının hukuk kurallarıyla daha etkin bir biçimde sınırlanmasını sağlayacak bir takım tedbirlere ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının tanınması gibi, yasama organının Anayasaya uygunluğunu sağlamaya yönelik mekanizmaları güçlendirecek bir takım öneriler tartışılmış, ancak ağırlıklı olarak yürütme organının hukuka uygunluğunu sağlayacak tedbirler üzerinde durulmuştur. Özellikle bu son noktaya ilgili yapılan öneriler şu şekilde özetlenebilir: Birincisi katılımcılar, 1982 Anayasası’nda idarenin bazı işlemlerinin (örneğin, Cumhurbaşkanı’nın tek başına yaptığı işlemler, YAŞ kararları, HSYK kararları) yargı denetimi dışında bırakılmış olmasını eleştirmiş ve yeni anayasada idarenin bütün eylem ve işlemlerinin “istisnasız” yargı denetimine tabi olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. İkincisi katılımcılar, “kamu denetçiliği” kurumuna ilişkin yasal bir düzenlemenin bulunduğunu, ancak bunun yetersiz olduğunu tespit etmişler ve bu kurumun, pek çok Avrupa ülkesinde olduğu gibi, Anayasa’da düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Üçüncüsü katılımcılar, memurlara tanınan yargılama ayrıcalıklarının kaldırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Mevzuatta (örneğin; Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun’da, Hakimler ve Savcılar Kanunu’nda, Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu’nda) yer alan bu ayrıcalıklar 1982 Anayasası’nın 129. maddesinin 6. fıkrasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu fıkra şu şekildedir: “Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idari merciin iznine bağlıdır.” Katılımcılar, mevzuatta memurlara yönelik yargılama ayrıcalıklarının anayasal dayanağını oluşturacak benzer bir hükme yeni anayasa’da yer verilmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

6.e. “İddia” ve “Savunma” makamlarının eşit konumlanması sağlanmalı; Anayasaya “Savunma bağımsızdır ve yargının kurucu unsurudur.” hükmü konularak savunma makamı anayasal güvenceye alınmalıdır.

6.f. İdari yargıda birlik sağlanmalıdır.

Son olarak Çalıştay'da, "hukuk devleti" ilkesinin tam olarak uygulanabilmesi için yargı sisteminde bir takım yapısal reformlar yapılması gerektiği üzerinde durulmuş, bu bağlamda; "iddia" ve "savunma" makamlarının eşitliğinin anayasal olarak tanımlanması; "Savunma bağımsızdır ve yargının kurucu unsurudur." şeklinde bir hükmün Anayasa'da yer alması ve askeri idari yargının kaldırılarak idari yargıda birliğin sağlanması gibi talepler gündeme getirilmiştir.

III. 7. Toplumun Çeşitli Kesimlerinin Karar Alma Mekanizmalarına Katılımının Sağlanması

7.Meclise tasarı sunma ve kanunların Anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkı, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerine de tanınmalıdır.

Ulusal Çalıştay'da ortaya çıkan sonuçlardan bir başkası da, toplumun çeşitli kesimlerinin karar alma mekanizmalarına katılımını sağlayacak düzenlemelerin yeni anayasaya konması yönündeki taleptir. Katılımcılar, bu talebi yaşama geçirmek amacıyla, Meclise tasarı sunma ve kanunların anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkının, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütlerine de tanınmasını önermiştir. Sivil toplum kuruluşlarının artan gücü, Çalıştay'ın ilk gününde Türkiye'nin güçlü bir yanı olarak ortaya konmuştu. Siyasal karar alma süreçlerine sivil toplumun katılımının güvence altına alınması ise arzu edilen bir unsur olarak belirtilmişti. Meclise yasa önerisi sunma ve yasaların anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurma hakkının toplumun çeşitli kesimlerine tanınması talebi, bunun yaşama geçirilmesini sağlayacak bir istek olarak değerlendirilmiştir.

III.8. Devletin Ekonomideki Rolü

8.a. Ekonomik istikrarı ve iyi işleyen bir piyasa mekanizmasını esas alan bir ekonomik model "Sosyal Devlet" ilkesi de gözetilerek anayasada düzenlenmelidir.

8.b. Tarım, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde piyasaların işleyişinin yetersiz kaldığı veya bölgesel dengesizliklerin baş gösterdiği hallerde tarımsal destekler başta olmak üzere, etkin bir devlet yardımları sisteminin hayata geçirilmesi için devletin gerekli önlemleri alması anayasal güvence altına alınmalıdır.

Çalıştayda katılımcı olarak yer alan çeşitli meslek kuruluşları ve çıkar grupları kendi alanlarıyla ilgili olarak devlete destekleme görevi yükleyecek ifadelerin anayasa metninde yer almasını önermişlerdir. Ancak aynı gruplar "iyi işleyen bir piyasa ekonomisi" ilkesi konusunda da hemfikir olmuşlardır. Dolayısıyla ortak akıl; devletin piyasa ekonomisinin yeterince işlemediği alan ve durumlarda ekonominin işleyişine müdahale etmesi ve sosyal devletin gereği olarak küreselleşmenin etkilerini en olumsuz şekilde hisseden kesimlere yönelik tedbirler alması yönünde oluşmuştur.

Çalıştayda gündeme gelen "İyi İşleyen Piyasa Ekonomisi" Avrupa Birliği'nin aday ülkelere şart koştuğu Kopenhag Kriterleri arasında da yer almaktadır. Etkin ve fonksiyonel bir piyasa ekonomisinin unsurları olarak aşağıdakiler sayılabilir:

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da serbest olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarına (fikri ve sınai mülkiyet) dair düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- Ekonomik politikaların temel ilkeleri hakkında geniş bir uzlaşmanın olması,
- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması

Anayasa Platformu

SözSizde

Ulusal Çalıştay'da birçok katılımcı tarafından Anayasa'da ekonomik istikrarın sağlanması ve kollanması ile ilgili hüküm bulunması isteği dile getirilmiştir. Katılımcıların ülkenin ekonomik istikrarsızlık döneminde neler kaybettiğinin ve bu alanda büyük mesafe alınan son dönemdeki kazanımların bilincinde oldukları; siyasetin doğası gereği bir seçim dönemine odaklanan kısa vadeli bakış açısının ekonomik istikrarı tehlikeye sokabileceği, dolayısı ile bunun ile ilgili kurumsal düzenlemelere önem verdikleri anlaşılmaktadır.

8.d. Kamu kaynağı kullanılan bütün bütçeler hesap sorulabilirlik esasına dayanılarak, şeffaf ve denetime açık olmalıdır.

Katılımcıların hemen tamamının üzerinde uzlaştığı noktalardan birisi kamu kaynağı kullanan tüm bütçelerin şeffaflığının ve hesap verebilirliklerinin sağlanması konusu olmuştur.

8.e. "Ekonomik Sosyal Konsey" anayasal bir kurum haline getirilmelidir.

Sivil toplumun yasama sürecine etkin olarak katılımının sağlanması açısından Ekonomik Sosyal Konsey ya da benzeri bir mekanizmanın anayasada yer alması katılımcılar tarafından önerilmiştir.

IV. İLERDE YAPILACAK ÇALIŞMALAR

Ulusal Çalıştay'da yapılan tartışmalar toplumda var olan uzlaşma noktalarının tespiti için bir fikir vermektedir. Ulusal Çalıştay, ayrıca, tartışmanın sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için, bazı konularda derinlemesine çalışmalar yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla öncelikle üç adet ihtisas komisyonu (Dengeleme ve Denetleme Mekanizmaları, Kamu Yönetiminde Etkinlik, Ekonomik ve Sosyal Haklar Komisyonları) oluşturularak, uzman görüşlerinin derlenmesi gerektiğine karar verilmiştir. Komisyonların bir an önce faaliyete geçip, ilk raporlarını üretmeleri hedeflenmektedir. Bu raporların da ele alınacağı ikinci çalıştayımızı ise Şubat ayında İstanbul'da düzenlemeyi planlıyoruz.

Esas amacı anayasa metnini kaleme almak olmayan; TBMM'ye yapacağı çalışmalarda katkı sunmayı hedefleyen bu tür girişimler; ileride yapılacak Anayasa'nın meşruiyetinin artması, ortaya çıkacak metne sivil toplum örgütlerinin sahip çıkması ve nihayetinde "sosyal sözleşme" niteliğinde bir anayasaya ulaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, "Ulusal Çalıştay" başlangıçta amaçlanan hedefine ulaşmıştır. Çalıştay, bir yandan sivil toplumu anayasa yapım sürecine katmak için nasıl bir mekanizma kullanılması gerektiği konusunda bir örnek oluştururken, diğer yandan sivil toplumun anayasa konularında nasıl somut bir katkı sağlayacağını göstermiştir. Bütün bunların ötesinde, Çalıştay sonucunda elde edilen en önemli kazanım, "katılımlı" bir anayasa yapım sürecinin ana hatlarının ve ortak bir iradenin ortaya çıkmış olmasıdır.

EK.1. ULUSAL ÇALIŞTAYDA UYGULANAN ARAMA KONFERANSI YÖN- TEMİ

Arama Konferansı ortak akıl yaratmayı amaçlayan katılımlı bir planlama metodolojisidir. Bir grup iddia sahibi (stakeholder), metodolojinin ön gördüğü mantık içerisinde en ideal geleceklere ortaya çıkartacak yaratıcı stratejileri, işbirlikçi bir tutumla tasarlarlar.

Ortak görüş yaratmayı, ortak sorunlara çözüm bulmayı, daha iyiye ulaşmak, gelişmek için neler yapılması gerektiğini belirlemeyi ve ortak hedefler seçmeyi sağlayan bir çalışma düzenidir. Klasik olmayan konferans düzeni içinde, ortak akıl aramak üzere 40 dolayında "iddia sahibini" 2-3 gün süre ile bir araya getirir. İddia sahipleri, konu ile ilgili, o konuda çalışıp bir tecrübe kazanmış karar vericiler ve bilgi birikimi olan kişiler diye tanımlanır. Aranılan şey ortak akıldır. Katılımcıların birbirlerini ikna ederek geliştirecekleri ortak akıl arama konferansının her aşamasında aranır ve bulunur. Klasik konferans düzenlerinde bir veya birkaç kişi çıkıp belirli konuları anlatır ve geri kalanlar dinler; Arama Konferansında ise, tam tersine, katılanların tamamı bir düzen içinde konuşarak bir sonuca ulaşır.

Beyin fırtınaları, tartışma ve yorum konuları genelden özele doğru yürür ve evvelen tanımlanmış olan "konferans görevi" tamamlanınca sona erer. Bilim adamı Fred Emery tarafından sistem düşüncüsü ve grup dinamiği teorilerine dayandırılarak kurulmuş bir metodolojidir. Çok çeşitli sorunlarda ve kurumlarda Amerika, Kanada, Avustralya, İngiltere ve Norveç gibi ülkelerde son 20 yıldır kullanılmaktadır. Son beş senedir Türkiye'de çeşitli holding, dernek, sektör kuruluşu, kamu kuruluşu ve şirketlerde 400'ün üzerinde uygulamaya sahiptir.

Arama konferansının amacı, normal olarak direkt ilişkide bulunmayan kişileri bir araya getirip, onları katılımlı bir tasarım ve problem çözme süreci içine sokmasıdır. Toplantı, büyük gruptan küçük gruplara bölünerek, organik bir şekilde, konferans görevini bitirinceye kadar çalışır. Konferansın sonuca götürülmesinde bir yürütücü bulunur. Yürütücü tartışmanın içeriğine karışmaz ve içerik ile ilgili özel uzman olması gerekmez. Yürütücünün rolü süreç ve zamanlama garantörü olmaktır. Arama Konferansı, ARAMA Ltd.'in (www.aramasearch.com) tescilli markasıdır.

Ulusal Çalıştayın Katılım ve Diyalog Şartları

- **Ortak Geleceğe Odaklanma:** Katılımcıların mevcut pozisyonlarını korumaya değil arzulanan daha iyi bir ortak geleceği keşfetmeye odaklanmaları beklenir.
- **Şahsi Katılım:** Katılımcılar kurumlarının sözcüsü olarak değil şahısları adına katılırlar.
- **Çalışma Sistematiğine Uyuma:** Arama Konferansı klasik bir konferans türü değildir. Uzun konuşmalar yapılmaz. Katılımcılar metodoloji yönlendirmesi doğrultusunda katkılarını yaparlar. Diyalog akışı bir yöntem ile düzenlenir, katılımcıların yöntemin gerektirdiği düzene uymakla yükümlüdürler.
- **Diyalog ve Açıklık:** Katılımcılardan kendi fikirleri kadar diğer fikirleri dinlemeye önem vermeleri, yeni ve alışılmamış fikirlere önyargılı yaklaşmamaları, kavgacı değil uzlaştırıcı olmaları beklenir.
- **Fikirlere Tolerans:** Her görüş meşrudur, fikirleri yüzünden kimse katılıma fırsatından men edilemez ve dışlanamaz. Katılımcıların, toplantı öncesi veya sonrası her türlü sindirici söz veya hareketten kaçınmaları gerekmektedir; bu davranışlarda bulunan katılımcılar otuurlara girme şansını yitirebilirler.
- **Katılımda Eşitlik:** Toplantı süresince rütbe, statü, yetki, yaş veya bir meslek grubuna ait olmak, otuurlarda bir öncelik veya bir ayrıcalık sağlamaz. Katılanların uzman olmaları gerekmez ve beklenmez.
- **Gönüllü Katılım:** Toplantıya katılanların gönüllü katılmış olması önemlidir.
- **Tam Katılım:** Çalışmaya kısmi katılım olmaz. Katılanlar tüm toplantıya katılırlar. Konferans sürecinin evreleri birbiri arasında ilişkili olduğu için bir parçasına katılıp öbür parçasına katılmamak olmaz. Toplantı esnasında her türlü mobil haberleşme araçları kullanılmamalıdır

Anayasa Platformu

SözSizde

- **www.anayasaplatformu.net** adresindeki “Anayasa nedir, ne değildir” bölümündeki bilgilendirme yazısını okuyarak çalışmaya anayasa içeriği hakkında bilgilendirilmiş olarak gelmek gerekir.
- **Rahat çalışma ortamı:** Katılımcıların çalışmaya formel olmayan rahat giysilerle gelmeleri önerilir.

EK.2. ANAYASAL KAZANIMLAR

Bu “Anayasa Platformu”, iki temel alanda “geri adım” sayılabilecek tartışmaların anayasa yapım sürecine olumlu katkı sağlamayacağı düşüncesinden hareketle, bu alanlardaki mevcut kazanımları “Anayasa Çalıştay”na yapılacak katkıların “doğal sınırı” olarak kabul etmektedir: (1) Yürürlükteki Anayasamız’ın değiştirilemez hükümlerinde garanti altına alınan Cumhuriyet’in temel nitelikleri; (2) Özellikle Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde, evrensel insan hakları standartlarının iç hukuka aktarılması amacıyla, anayasal sistemimizde yapılan değişiklik ve yenilikler.

I-CUMHURİYET’İN TEMEL NİTELİKLERİ

1. İnsan Haklarına Saygı
2. Atatürk milliyetçiliği
3. Demokratik Devlet
4. Laik Devlet
5. Sosyal Devlet
6. Hukuk Devleti
7. Anayasamız’ın 3. maddesinde; “Ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlük” kavramıyla ifade edilen “üniter” devlet yapısı
8. Devletin resmi dilinin Türkçe olması
9. Bayrak, Milli Marş ve Başkente ilişkin düzenlemeler
10. Başlangıçta belirtilen temel ilkeler

II-EVRENSEL İNSAN HAKLARI STANDARTLARININ ANAYASAL SİSTEMİMİZE AKTARILMASI AMACIYLA YAPILAN DÜZENLEMELERE ÖRNEKLER

1. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında her temel hak ve özgürlük için geçerli olan “genel sınırlama” sebeplerinin kaldırılması
2. İdam cezasının kaldırılması
3. “Kanunla yasaklanmış dil” kavramının Anayasa’dan çıkarılması
4. Toplu suçlarda “gözüaltı” süresinin 15 günden 4 güne indirilmesi
5. Özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı ve haberleşme özgürlüğüne ilişkin maddelerde yapılan evrensel insan haklarına uygun düzenlemeler
6. Dernek ve sendika kurulmasını kolaylaştıran düzenlemeler
7. Siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştıran düzenlemeler
8. “Adil yargılanma” ilkesinin anayasal sistemimize girmiş olması
9. “Devlet Güvenlik Mahkemeleri”nin anayasal sistemimizden çıkarılmış olması
10. İnsan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalara yasalar karşısında üstünlük tanınması

EK 3. TUTANAKLAR